

OKULDA SİBER ZORBALIK FARKINDALIK ANKETİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Hafize KESER, Melike KAVUK

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, Cebeci, Ankara, Türkiye

İlk Kayıt Tarihi: 01.07.2014

Yayına Kabul Tarihi: 23.07.2014

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokul ve liselerin siber zorbalık tehlikesiyle başa çıkmadaki hazır olma düzeylerini belirlemeye dönük "Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi"ni geliştirmektir. Araştırmanın hedef kitlesi okul yöneticileri ve öğretmenlerdir. Anketin geliştirilmesinde, problemi tanımlama; madde yazma ve taslak form oluşturma; uzman görüşü alma ve ön uygulama formu oluşturma; ön uygulama, analiz ve ankete son şeklini verme olmak üzere dört aşama izlenmiştir. Kapsam ve görünüş geçerliliği uzman görüşleri; güvenilirlik ise ön uygulamayla test edilmiştir. Kapsam geçerliliğini belirlemede uzman uyuşma oranları, kapsam geçerlilik oranları ve kapsam geçerlilik indeksleri hesaplanmıştır. Sürecin sonunda üç temel ve altı alt boyut ile 51 maddeden oluşan, geçerli ve güvenilir bir anket geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Siber zorbalık, siber zorbalık anketi, siber zorbalık farkındalığı, okulda siber zorbalık.*

DEVELOPING A QUESTIONNAIRE FOR CYBERBULLYING AWARENESS AT SCHOOL

Abstract

The aim of this study was developing the "Questionnaire for Cyberbullying Awareness at School" to determine readiness levels of middle schools and high schools against cyberbullying treat. The questionnaire was developed in four stages: identifying the problem; developing the item pool and preparing a draft version; examining content and face validity through expert review; establishing the reliability with a pilot implementation. The content validity was ensured by rater agreement rates and content validity rates and content validity indexes. At the end of the process, a valid and reliable survey for cyberbullying at school, which was composed of three main factors and six sub factors and 51 items, was reached.

Keywords: *Cyberbullying, cyberbullying questionnaire, cyberbullying awareness, cyberbullying at school*

1. Giriş

Siber zorbalık (sanal zorbalık, internet zorbalığı) davranışları, bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) (internet, cep telefonu, kamera, sosyal ağlar, vb) kullanarak, başkalarına zarar vermek amacıyla yapılan ve sürekli olarak tekrarlanan davranışlardır. Bu zarar verme, BİT aracılığı ile hakaret etmek, dedikodu yaymak, biriyle ilgili utandırıcı web sayfaları hazırlamak, birine ait kişisel bilgi veya görüntüleri izinsiz olarak yayınlamak, birini utandırmak veya sanal ortamlardan dışlamak gibi biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Siber zorbalığa maruz kalan çocuklarda intihara varan akademik, psikolojik, ailevi, sosyal ve fiziksel alanlarda olumsuz tepkiler gözlemlenebilmektedir (Erdur-Baker, 2013).

Alanyazın incelendiğinde, siber zorbalığın araştırma konusu yapıldığı birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Türkiye’de de siber zorbalığın yaygınlığını, etkilerini, geleneksel zorbalık ve BİT kullanımı ile ilişkisini belirlemeye dönük, farklı çalışma gruplarıyla yapılan araştırmalar (Arıcak vd., 2008; Dilmaç, 2009; Erdur-Baker, 2010; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Kavuk, 2011; Kavuk, Keser ve Teker, 2011; Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın, 2008) ve ölçme aracı geliştirme çalışmaları (Ayas ve Horzum, 2010; Tanrıku, Kınay ve Arıcak, 2013) mevcuttur. Yapılan tüm araştırmalar, siber zorbalığın yarattığı olumsuz sonuçlar üzerinde durmakta, bu tehlikenin daha da arttığını ve önemsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırmalarda vurgulanan bu noktaların yanı sıra önemli bir diğer konu, gün geçtikçe büyüyen bu tehlikeyle nasıl baş edileceğinin öğrenciler ve onlara yakın kişilerce (öğretmenler, yöneticiler ve aileler) hemen hiç bilinmemesidir. Alanyazında yapılan incelemeler sonucu gelinen noktada, siber zorbalıkla baş etmenin; siber zorbalık olaylarını tanımak, önlemek ve bu olaylara uygun yollarla müdahale etmekten geçtiği söylenebilir. Araştırmacılar da buna yönelik olarak, siber zorbalığı önlemede öğrenci-okul-aile işbirliğinin önemi üzerinde durmakta (Keith ve Martin, 2005; Kowalski, Limber ve Agatson, 2012; Shariff, 2008; Wong-Lo ve Bullock, 2011) ve buna dayalı olarak öğrencilere, eğitimcilere ve ailelere yönelik müdahale stratejileri önermektedirler (Hinduja ve Patchin, 2005; Kowalski vd., 2012).

Türkiye’deki ortaokul ve liselerdeki öğrenci, öğretmen, yönetici ve ailelere, siber zorbalık sorunu ve bu sorunla baş etme konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik eğitim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bu eğitim çalışmalarının planlanmasından önce, okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarının, başka bir deyişle mevcut siber zorbalık farkındalıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan alanyazın taramasında diğer ülkelerde, okul paydaşlarının (öğrenci, öğretmen, yönetici ve aileler) siber zorbalık farkındalığını belirlemeye dönük kaynaklar bulunmakla birlikte (Hinduja ve Patchin, 2009; Mishna vd., 2006); Türkiye’de okullara yönelik olarak bu amaç için kullanılabilecek bir ölçme aracına rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını, başka bir deyişle siber zorbalık farkındalık profillerini belirlemeye yönelik Türkçe dilinde bir veri toplama aracı geliştirmektir. “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi” hem okulların siber zorbalık profillerini ortaya çıkararak eğitim

ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla kullanılacak hem de okullara kendilerini siber zorbalık konusunda değerlendirebilmeleri için kaynak olabilecek niteliktedir.

2. Yöntem

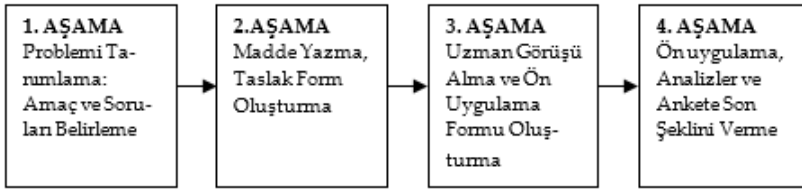
Bu bölümde, araştırmanın katılımcılarına, anketin geliştirilmesinde izlenen aşamalara, toplanan verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Katılımcılar

Tarama modelinin temel alındığı bu araştırmanın hedef evreni Türkiye’deki ortaokul ve liselerdir. Bu anket kullanılarak, okulların siber zorbalık tehlikesiyle başa çıkmadaki hazır olma düzeyleri, yönetici ve öğretmenlerin görüşlerine dayalı olarak belirlenebilecektir. Okullar için bir siber zorbalık anketinin geliştirilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın hedef kitlesini Türkiye’deki ortaokul ve liselerde görev yapan okul yöneticileri (okul müdürü ve müdür yardımcısı), Bilişim Teknolojileri (BT)/BT Formatör öğretmenleri ve Okul Rehber öğretmenleri oluşturmaktadır.

Anketin Geliştirilmesi

Bir anda birden fazla özelliğin ölçülmesi durumunda, başka bir deyişle tek bir özellik hakkında toplam puan alınmadığı durumlarda kullanılacak veri toplama aracı “anket” olarak adlandırılmaktadır (Erkuş, 2010). Alanyazında anket geliştirme süreci ile ilgili birçok görüş yer almaktadır (Anderson, 1990; Büyüköztürk, 2005; Yurdugül, 2005). Bu çalışmada Büyüköztürk’ün (2005) öngördüğü süreç temel alınmıştır. Buna göre izlenen adımlar Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Anket Geliştirme Süreci (Kaynak: Büyüköztürk, 2005)

1. Aşama: Problemi tanımlama. Türkiye’deki ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarının belirlenmesine dönük veri toplama araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi bu ihtiyacı karşılamak amacıyla geliştirilmiştir.

2. Aşama: Madde yazma. Okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını belirlemek amacıyla ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasına yönelik olarak madde havuzu oluşturulmuştur. Bu süreçte ilk olarak alanyazın taranmış ve siber zorbalıkla baş etmek için okul personelinin sahip olması gereken yeterlikler ve okullarda düzenlenmesi gereken etkinlikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra farklı üniversitelerin Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) ile Ölçme ve

Değerlendirme bölümlerinde görev yapan öğretim elemanlarından seçilen toplam 18 kişiyle yüz yüze ve e-posta yoluyla; ortaokul ve liselerde görev yapan yöneticiler, BT/ BT Formatör ve Rehber öğretmenlerinden seçilen 21 kişiyle e-posta yoluyla görüşmeler yapılarak araştırmanın amacından söz edilmiş, böyle bir amaca hizmet edecek bir ankette bulunması gereken maddelere ilişkin görüş ve önerileri alınmıştır. Bunlara ek olarak, Hinduja ve Patchin (2009) ile Mishna vd.'nin (2006) siber zorbalık konusundaki ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bu ölçeklerden yararlanmak için araştırmacılarla e-posta yoluyla iletişim kurularak gerekli izinler alınmıştır. Sözü edilen bütün bu kaynakların birleştirilmesi sonucunda “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Taslak Formu” oluşturulmuştur.

3. Aşama: Uzman görüşü alma ve ön uygulama formu oluşturma. Bu aşamada taslak formun kapsam geçerliliğini ve görünüş geçerliliğini test etmek amacıyla uzmanlara gönderilecek olan, “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Uzman Değerlendirme Formu” oluşturulmuştur. İki bölümden oluşan formun birinci bölümünde, konu alanı uzmanlarına yönelik sunuş yazısı bulunmaktadır. Sunuş yazısında uzmanlara, anketin amacı hakkında bilgi verilmiş ve her bir maddenin içerik ve nitelik olarak uygunluğuna dair görüşleri sorulmuştur. İkinci bölümde ise okulun siber zorbalık tehlikesiyle baş etmeye hazır olma durumunu farklı boyutlarda ortaya koymayı hedefleyen maddeler yer almıştır. Bu bölümde, öngörülen boyutların altında verilen maddeler için uzmanlardan, maddenin amaca uygunluğuna ve gerekliliğine, maddenin yer aldığı temel ve alt boyuta uygunluğuna, ifadelerin doğruluğuna ve anlaşılabilirliğine dair değerlendirme yapımaları istenmiştir. Konu alanı uzmanlarına yönelik sunuş yazısında beklentiler açıkça belirtilmiş ve uzmanların görüşlerini belirtmek için iki seçeneqli, “uygun/uygun değil” şeklinde bir format kullanılmıştır. Ayrıca, uzmanların maddelere ilişkin eleştirilerini ve düzeltme önerilerini belirtmeleri için her bir maddede ve bölümde “düzeltme/öneri” kısımlarına yer verilmiştir.

Konu alanı uzmanları, beş ayrı devlet üniversitesinde (Anadolu, Ankara, Gazi, İstanbul ve Yıldız Teknik), Eğitim fakültelerinin BÖTE bölümlerinde görev yapmakta olan 16 öğretim elemanından oluşmaktadır. Büyüköztürk vd. (2010, 168), uzman görüşlerini belirlemede “uyun/uygun değil” şeklinde bir format kullanıldığında, her bir sorunun geçerli olduğu noktadaki uyuşma düzeylerinin %90-100 olmasının bekleneceğini; uzmanların %70-80 oranında uyuşma gösterdikleri maddelerin eleştirilere göre düzeltme yapılarak ölçekte tutulabileceğini belirtmişlerdir. Uzmanların, anketin kapsam geçerliliğine ilişkin görüşleri ilk olarak uyuşma oranları hesaplanarak değerlendirilmiştir.

Daha sonra, Lawshe (1975) tekniği olarak da bilinen bir yol ile maddelere ilişkin Kapsam Geçerlik Oranları (KGO) hesaplanmıştır. KGO'lar, uzmanların herhangi bir maddeye ilişkin görüşleri toplanarak aşağıdaki formülün uygulanmasıyla elde edilmektedir (Yürdugül, 2005).

$$KGO = \frac{N_G}{N/2} - 1$$

N_G: Maddeye ilişkin “Uygun” görüşünü belirten uzman sayısı
N: Toplam uzman sayısı

$\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum değerleri (kapsam geçerlilik ölçütleri), Veneziano ve Hooper (1997) tarafından tablolaştırılmıştır (Tablo 1) . Uzman sayısı ile ilişkili olarak minimum KGO değerleri, maddenin istatistiksel olarak anlamlılığını vermektedir (Yurdugül, 2005).

Tablo 1: $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum değerleri

Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer	Uzman Sayısı	Min. Değer
5	0.99	9	0.75	13	0.54	25	0.37
6	0.99	10	0.62	14	0.51	30	0.33
7	0.99	11	0.59	15	0.49	35	0.31
8	0.78	12	0.56	20	0.42	40+	0.29

Maddelerin her birine yönelik KGO'lar belirlendikten sonra, anketin bütününe yönelik Kapsam Geçerlilik İndeksleri (KGİ) hesaplanmıştır. KGİ, $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı olan ve nihai forma alınacak maddelerin toplam KGO ortalamaları üzerinden elde edilmekte; eğer ölçülmek istenen özellik birden fazla boyutta toplanmış ise KGİ'nin her bir boyut için hesaplanması gerekmektedir (Yurdugül, 2005). Anketteki KGİ'ler her boyut için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında değerlendirme 16 uzman ile yapılmış olsa da, KGO ve KGİ'lerin .05 düzeyindeki minimum değeri 0.49 olarak kabul edilmiştir. (Tablo 1).

4. Aşama: Ön uygulama, analizler ve ankete son şeklini verme. Ön uygulama, anketin geçerlilik ve güvenilirliğinin gözleme dayalı verilerle sorgulandığı bir aşamadır (Büyüköztürk, 2005). Kapsam geçerliliğine ilişkin uzman görüşleri alındıktan sonra maddeler tekrar gözden geçirilerek öneriler doğrultusunda ilgili maddelerde ve boyutlarda düzeltmeler yapılmış ve “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Ön Uygulama Formu” oluşturulmuştur. Ön uygulama formu, araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusundaki hedef kitleyle benzer özelliklere sahip bir çalışma grubunda uygulanmış, soruların tek olarak anlaşılabilirliği, cevaplanabilirliği ve güvenilirliği incelenmiştir.

Büyüköztürk (2005), ön uygulama için gerekli örneklem büyüklüğü ve uygulama sonuçlarının nasıl değerlendirileceğini, anket sorularının farklı özellikleri veya aynı özelliği ölçüp ölçmediğine göre iki ayrı başlıkta incelemiştir. Anket, bağımsız sorular olarak da tanımlanabilen sorulardan oluşmakta, başka bir deyişle farklı özellikleri ölçen bir anket özelliği göstermektedir. Büyüköztürk vd.'nin (2010,136), “bu tür anketlerde soruların tek tek olarak anlaşılabilirliğinin, cevaplanabilirliğinin ve güvenilirliğinin inceleneceğini ve bunların ön uygulamasının, belirlenen örneklem büyüklüğünün yaklaşık %5'i kadar bir grupta yapılabileceğini; bununla birlikte, sorulara verilen cevapların güvenilirliğinin (tutarlılığı); ankette aynı amaca yönelik hazırlanan değişik ifade edilmiş sorulara verilen cevaplarla kontrol edilebileceğini” ifade etmişlerdir. Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlı toplam ortaokul ve lise sayısı 22249’dur (mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx, 04.01.2013). Cochran’ın (1962) örneklem büyüklüğü belirlemede yaygın olarak kullanılan formülü (Balcı, 2010) ile

hesap yapıldığında, buradan seçilecek örneklemin büyüklüğünün en az 378 olması gerekmektedir. Bu durumda ön uygulama için gerekli olan minimum okul sayısı 19'dur.

Ön uygulama öncesinde, Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan ankette yer alan soruların etik uygunluğuna ilişkin onay ile MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nden, Anketin MEB'e bağlı okullarda uygulanmasına ilişkin uygulama izni alınmıştır. Buna bağlı olarak ön uygulama formu, Balıkesir ilinin Bandırma ilçesine bağlı 24 tane okula (12 ortaokul ve 12 lise) e-posta yoluyla gönderilerek, bu okullardaki yöneticiler (müdür veya müdür yardımcısı), BT/BT Formatör öğretmenleri ve okul rehber öğretmenleri tarafından yanıtlanması sağlanmıştır. Buna ek olarak, aynı ilçeye bağlı 4 tane okul (2 ortaokul ve 2 lise) araştırmacılar tarafından ziyaret edilmiş, buradaki okul müdürleri, BT/BT formatör öğretmenleri ve okul rehber öğretmenlerine yüz yüze uygulamalar yapılmıştır. Anketin ön uygulaması 28 okulda, 28 tane okul müdürü/müdür yardımcısı, 28 tane BT/BT formatör öğretmeni ve 28 tane okul rehber öğretmeni olmak üzere toplam 112 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu işlemin ardından anket yeniden gözden geçirilerek nihai form oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi ile toplanan verilerden toplam puan alınmamaktadır. Anketten nicel veriler elde edilmekte ve verilerin analizi için frekans, yüzde ve kategorik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek üzere ki-kare bağımsızlık testleri kullanılmaktadır. Her madde ve alt boyutlar için ayrı ayrı yorumlar yapılmaktadır. Verilecek yanıtlar okulların siber zorbalıkla baş etmeye hazır olma durumlarını ve eğitim gereksinimlerini ortaya koymaktadır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Anketin geliştirilme sürecinin **ilk aşaması**, problem durumunu ortaya koymaktır. Siber zorbalığın, tüm okul paydaşlarının farkında olması gereken ve önlem alınmazsa ciddi sonuçlar doğurabilecek bir tehlike olduğu araştırmalarca ortaya konya da; siber zorbalığın nasıl önleneceği veya siber zorbalık olaylarına nasıl müdahale edilmesi gerektiği çoğu okul paydaşı tarafından bilinmemektedir. Okulların, paydaşlara yönelik farkındalık çalışmalarına ve kendi önleme ve müdahale stratejilerini oluşturmalarına yardımcı olacak eğitim çalışmalarına gereksinimleri vardır. Bu gereksinimlerin karşılanmasından önce ise okulların siber zorbalıkla baş etmeye dönük hazır olma durumlarının belirlenmesi ve okulların siber zorbalık farkındalık profillerinin ortaya konması önem taşımaktadır. "Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi" bu problem durumunu karşılamak amacıyla geliştirilmiştir.

Anket geliştirme sürecinin **ikinci aşamasında**, amaca yönelik madde havuzu oluşturulmuştur. Buna yönelik olarak;

- Alanyazın taraması yapılmış,
- Konu alanı uzmanları, ölçme değerlendirme uzmanları, BT/BT Formatör öğretmenleri ve Okul Rehber öğretmenleri ile yüz yüze ve e-posta yoluyla görüşmeler yapılmış ve

- Siber zorbalığa ilişkin mevcut ölçme araçları gözden geçirilmiştir.

Bu süreçle birlikte, siber zorbalıkla baş edebilmek için, siber zorbalık olaylarını tanımak, bunları önlemek ve olaylara uygun yollarla müdahale etmek gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, geliştirilecek anketin üç temel boyutunun oluşturulmasını sağlamıştır. Bu boyutlar “Tanıma, Önleme, Müdahale Etme” olarak belirlenmiştir. Daha sonra “Önleme” temel boyutu da kendi içinde, “okul kültürü, müfredat ve eğitim, ilkeler, teknolojik önlemler” olmak üzere dört alt boyuta ayrılmış ve anketin “tanıma, okul kültürü oluşturma, müfredat ve eğitim, ilkeler, teknolojik önlemler ve müdahale etme” olarak altı alt boyuttan oluşması öngörülmüştür. Belirlenen alt boyutlara yönelik, ilk olarak 61 maddelik bir taslak form oluşturulmuştur. Taslak form, iki üniversitenin BÖTE bölümündeki uzmanlarla iki oturum gerçekleştirilerek değerlendirilmiştir. Gereksiz maddelerin çıkarılması ve bazılarının da birleştirilmesi gibi işlemlerin sonucunda kalan madde sayısı ilk oturumda 56, ikinci ortak oturumda ise 49 olmuştur. Bu aşamanın sonucunda, üç temel ve altı alt boyuttan oluşan 49 maddelik (37 çoktan seçmeli, 11 birden çok yanıtı olan ve 1 açık uçlu) “Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi Taslak Formu” ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü aşamada Taslak formun kapsam geçerliliğini ve görünüş geçerliliğini test etmek amacıyla uzman değerlendirme formu oluşturulmuştur. Uzman görüşlerinin maddelere göre uyuma oranları, her maddenin kapsam geçerlilik oranı ve anketin her alt boyutuna yönelik kapsam geçerlilik indeksleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Uzman görüşlerinin alınması ve kapsam geçerlilik oranlarının belirlenmesi

Alt Boyular	Maddeler	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilmeli	Uyuma Oranı (%)	KGO
Tanıma/Genel Değerlendirme	M 1	15	1	0	93.75	0.88
	M 2	14	1	1	87.50	0.75
	M 3	15	1	0	93.75	0.88
	M 4	14	1	1	87.50	0.75
	M 5	14	1	1	87.50	0.75
	M 6	14	1	1	87.50	0.75
	M 7	14	1	1	87.50	0.75
	M 8	13	2	1	81.25	0.63
	M 9	14	1	1	87.50	0.75
	M 10	15	0	1	93.75	0.88
	M 11	16	0	0	100	1.00
	M 12	16	0	0	100	1.00
	M 13	16	0	0	100	1.00

Alt Boyular	Maddeler	Uygun	Uygun Değil	Düzeltilmeli	Uyuşma Oranı (%)	KGO
Okul Kültürü	M 14	15	0	1	93.75	0.88
	M 15	15	0	1	93.75	0.88
	M 16	15	0	1	93.75	0.88
	M 17	15	0	1	93.75	0.88
Müfredat ve Eğitim	M 18	14	0	2	87.50	0.75
	M 19	15	0	1	93.75	0.88
	M 20	15	0	1	93.75	0.88
	M 21	15	0	1	93.75	0.88
	M 22	15	0	1	93.75	0.88
	M 23	14	2	0	87.50	0.75
	M 24	14	0	2	87.50	0.75
	M 25	15	0	1	93.75	0.88
	M 26	16	0	0	100	1.00
	M 27	15	0	1	93.75	0.88
	M 28	16	0	0	100	1.00
	M 29	16	0	0	100	1.00
	M 30	16	0	0	100	1.00
	Siber Zorbalık İlkeleri	M 38	16	0	0	100
M 39		16	0	0	100	1.00
M 40		15	0	1	93.75	0.88
M 41		15	0	1	93.75	0.88
M 42		15	0	1	93.75	0.88
M 43		15	0	1	93.75	0.88
M 44		16	0	0	100	1.00
Teknolojik Önlemler	M 45	15	0	1	93.75	0.88
	M 46	15	0	1	93.75	0.88
	M 47	16	0	0	100	1.00
	M 48	16	0	0	100	1.00
	M 49	14	0	1	87.50	0.75
Siber Zorbalık Müdahalesi	M 31	15	0	1	93.75	0.88
	M 32	16	0	0	100	1.00
	M 33	16	0	0	100	1.00
	M 34	16	0	0	100	1.00
	M 35	16	0	0	100	1.00
	M 36	16	0	0	100	1.00
	M 37	16	0	0	100	1.00

Uzman Sayısı: 16

Kapsam Geçerlik Ölçütü: 0.49

Kapsam Geçerlik İndeksleri

Genel Değerlendirme: 0.83

Genel Değerlendirme: 0.83

Okul Kültürü: 0.88

Siber Zorbalık İlkeleri: 0.93

Teknolojik Önlemler: 0.90

Siber Zorbalık Müdahalesi: 0.98

Tablo 2 incelendiğinde, uzmanların maddelerin uygunluğuna yönelik uyuşma oranlarının %81.25 ile %100 arasında değiştiği görülmektedir. Anket maddelerinin geçerliliğine ilişkin “uygun/uygun değil” biçiminde bir format kullanıldığından, Büyüköztürk’ün (2005) uzman görüşlerini belirlemede kullanılmasını önerdiği yöntem dikkate alınmıştır. Buna göre, uzmanların %90-100 oranında uyuşma gösterdikleri maddeler ankette tutulmuş, uzmanların %81.25-89 oranında uyuşma gösterdikleri maddeler ise yeniden gözden geçirilip uzmanlardan gelen eleştiriler doğrultusunda düzeltilmiştir. Uzmanların uyuşma oranları hiçbir maddede %70’in altına düşmediği için ankette herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Her madde için hesaplanan KGO değerlerinin, 0.63 ile 1.00 arasında değiştiği ve belirlenen 0.49’luk KGO ölçütünü sağladığı görülmektedir. Her boyut için ayrı ayrı hesaplanan KGI’lerin ise 0.83 ile 0.98 arasında değiştiği ve belirlenen ölçütü sağladığı tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra uzmanların önerileri doğrultusunda, biri çoktan seçmeli, biri birden çok yanıtı olan soru biçiminde olmak üzere anketin tanıma boyutuna iki yeni soru eklenmiş; böylece anketteki soru sayısı 51’e yükselmiştir. Uzmanların 14 tanesi, öngörülen üç temel ve altı alt boyutu uygun bulmuş; bir uzman 19,20,21 ve 22. maddelerin, başka bir uzman ise 49. maddenin başka boyutta olabileceğini ifade etmiştir. Bu iki uzmanın önerileri doğrultusunda maddeler yeniden incelenmiş; fakat araştırmacılar tarafından öngörülen boyutlar, uzmanların %93.75’i tarafından uygun bulunduğu için herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu bulgulara göre, maddelerin ve boyutların amaca uygun olduğu ve konuya ilişkin kapsam geçerliğinin sağlandığı söylenebilir.

Kapsam geçerliliği ile ilgili incelemenin yanı sıra, maddeleri görünüş geçerliliği açısından da değerlendirilen uzmanların önerileri dikkate alınarak her maddenin anlaşılabilirliği gözden geçirilmiş, ayrıca anketteki tüm maddelerde ifade birliği sağlanmıştır. Bu işlemlerin sonucunda; üç temel boyut (tanıma, önleme ve müdahale etme), altı alt boyut (genel değerlendirme, okul kültürü oluşturma, müfredat ve eğitim, ilkeler, teknolojik önlemler ve siber zorbalık müdahalesi), ve 51 maddeden oluşan (38 çoktan seçmeli, 12 birden çok yanıtı olan ve 1 açık uçlu) bir anket elde edilmiş, buna göre de ön uygulama formu oluşturulmuştur.

Anket geliştirme sürecinin **dördüncü** ve son aşamasında, oluşturulan ön uygulama formu 28 tane okul müdürü/müdür yardımcısı, 28 tane BT/BT formatör öğretmeni

ve 28 tane okul rehber öğretmene e-posta yoluyla ve yüz yüze uygulanmıştır. Bunun sonucunda;

- Dört maddede yanıt oranının düştüğü gözlemlenmiş, bu maddelere açıklamalar ve örnekler eklenmiştir.
- “Siber kurban” ifadesinin olumsuz bir algı yarattığı gözlenmiş ve ifade bütün maddelerde “siber mağdur” olarak değiştirilmiştir.
- “Eğer yanıtınız evet ise x. soruya geçiniz” şeklindeki yönlendirmelerin başarılı olduğu gözlenmiştir.
- Birden çok yanıtı olan soru tipindeki yedi maddeye, gelen öneriler değerlendirilerek yeni seçenekler eklenmiştir.
- E-posta yoluyla gönderilen anketlere, ankete yanıtlama süreleri ile ilgili bir soru sorularak, gelen yanıtların incelenmesiyle; yüz yüze görüşmelerde ise yanıtlama sürelerinin gözlemlenmesiyle anketin yanıtlama süresi 20 dakika olarak belirlenmiştir.
- Okulda Siber Zorbalık Anketi’nin son şekli verilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

4. Tartışma

Siber zorbalık konusunda yapılan ilk araştırmalar siber zorbalık davranışlarını tanımlamaya, yaygınlığını ve bıraktığı etkileri belirlemeye dönük olsa da (Campbell, 2005; Hinduja ve Patchin, 2005; Hoff ve Mitchell, 2009; Kowalski ve Limber, 2007; Topçu v., 2008; Wang, Iannotti, ve Nansel, 2009), son yıllarda okullarda siber zorbalığı önlemeye; olaylara uygun yollarla müdahale etmeye ve bu konularda okul çevrelerinde yapılması gereken eğitim çalışmalarına yönelim gözlenmektedir (Bullock, Wong-Lo ve Gable, 2011; Lund vd., 2012; Paul, Smith ve Blumberg, 2012; Stewart, ve Fritsch, 2011). Siber zorbalık ile baş etmek için öncelikle öğrencilerin, anne, baba ve öğretmenlerin, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla ortaya çıkan bu zorbalık türünün ne olduğu, yaygınlığı, etkileri ve baş etme yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaları önemlidir (Kavuk, 2011). Öğrenci, öğretmen, yönetici ve ailelere yönelik yapılması gereken eğitim çalışmalarının öncesinde eğitim gereksinimlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’deki ortaokul ve liselerin siber zorbalıkla baş etme durumlarını, başka bir deyişle siber zorbalık farkındalıklarını ve eğitim gereksinimlerini belirlemeye yönelik bir anket geliştirilmiştir. Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi, aynı zamanda okullara, kendi kendilerini değerlendirebilecekleri bir kaynak olarak hizmet edebilecek niteliktedir. Anket geliştirme süreci ile ilgili alanyazında pek çok kaynak olmakla birlikte, bu çalışmada Büyüköztürk’ün (2005) dört aşamalı anket geliştirme süreci temel alınmıştır. Alanyazın taraması ve uzman görüşlerinin alınması sonucunda anketin, “Tanıma, Önleme ve Müdahale Etme” olmak üzere üç temel boyuta dayandırılması öngörülmüştür. Önleme boyutu kendi içinde “Okul Kültürü, Müfredat ve Eğitim, İlkeler ve Teknoloji” alt boyutlarına ayrılmıştır.

Kapsam geçerliliği ve görünüş geçerliliği uzman görüşleri ile incelenen anketin her maddesi için uzmanların uyuşma yüzdeleri (Büyüköztürk, 2005) ve kapsam geçerlilik oranları (KGO) ile her alt boyut için kapsam geçerlilik indeksleri (KGI) (Yurdugül, 2005) hesaplanmıştır. Elde edilen değerler, belirlenen ölçütlerin üzerinde, başka bir deyişle kabul edilebilir bulunmuştur. Anketten toplam puan alınmadığı için sayısal güvenilirlik analizleri yapılmamış, anketin güvenilirliği uzman görüşleri, gözlem, görüşmeler ve ön uygulama sonuçları ile test edilmiştir. Nihai formu 38 çoktan seçmeli, 12 birden çok yanıtı olan ve 1 açık uçlu olmak üzere 51 sorudan oluşan bu anket kullanılarak toplanan verilerin, frekans, yüzde ve bağımsız değişkenler için ki-kare yöntemleri ile analiz edilmesi ve sonuçların her madde için ve her boyut için ayrı ayrı yorumlanması öngörülmektedir.

Bu çalışmanın sonucunda, Türkiye'deki ortaokul ve liseler için "Okulda Siber Zorbalık Farkındalık Anketi" olarak adlandırılan geçerli ve güvenilir bir anket elde edilmiştir. Bu anket siber zorbalık ile ilgili olarak, okullarda durum tespiti yapılması, geliştirilecek bir eğitim programı için ihtiyaçların belirlenmesi, okulların gerçekleştirecekleri farkındalık etkinliklerinden önce kendi eksiklerini belirlemeleri gibi amaçlarla kullanılabilir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda; bu anket ile eğitim gereksinimleri tespit edilen okullara yönelik eğitim çalışmaları yapılması; kendi durumunu tespit eden okullar için, ulaşabildikleri yükseköğrenim kurumları veya MEB ile işbirliğine girip eksiklerini gidermeye çalışmaları; Milli Eğitim Bakanlığı ve bağlı birimlerin, okul paydaşlarına yönelik siber zorbalıkla baş etme eğitimleri düzenlemeleri önerilmektedir.

5. Kaynakça

- Aiken, L. R. (1997). *Questionnaires and inventories: Surveying opinions and assessing personality*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Anderson, G. (1990). *Fundamentals of educational research*. Bristol: The Falmer Press.
- Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 253-261.
- Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Dergisi - Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 19, 1-17. <<http://www.akademikbakis.org>>, (14.02.2012).
- Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. (8). Ankara. Pegem.
- Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a Rural Intermediate School: An Exploratory Study. *Journal of Early Adolescence*, 30(6), 803-833.
- Bullock, L.M., Wong-Lo, M. & Gable, R.A. (2011). Cyberbullying: What Is It and How Can We Combat It?. *Preventing School Failure*, 55(2), 63.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (7. Baskı). Ankara: PegemA.
- Campbell, M.A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1307-1325.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö. (2013). *Görünümleri ve ilgili değişkenleriyle siber zorba ve siber kurbanlar*. 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi, Kasım 2013, İstanbul.
- Erdur- Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Erkuş, A. (2010). Psikometrik terimlerin türkçe karşılıklarının anlamları ile yapılan işlemlerin uyumsuzluğu. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), 72-77.
- Hinduja, S. ve Patchin, J.W. (2005). Research Summary: Cyberbullying Victimization. Preliminary findings from an online survey of Internet-using adolescents. <<http://www.cyberbullying.us>> (04.10.2009).
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hoff, D. L., & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.
- Kavuk, M. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve sanal kurban olma durumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kavuk, M., Keser, H. ve Teker, N. (2011). Reviewing unethical behaviors of primary education students' internet usage. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 28 (2011) 1043 – 1052.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P., Agatson, P.W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the Digital Age*. UK: Willey-Blackwell.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563–575.
- Lund, E.M., Blake, J.J., Ewing, H.K. & Banks C.S. (2012). School Counselors' and School Psychologists' Bullying Prevention and Intervention Strategies: A Look Into Real-World Practices. *Journal of School Violence*, 11, 246–265.
- Mishna, F., MacFadden, R., Gadalla, T., Daciuk, J., Solomon, S. & Cook, C. (2006). *Cyber Bullying Survey: School Summary Report*. <<http://www.governmentevents.ca/ypo2008/presentations/634.pdf>> (22.07.2012).
- Paul, S., Smith, P.K. & Blumberg, H.H. (2012). Comparing student perceptions of coping strategies and school interventions in managing bullying and cyberbullying incidents. *Pastoral Care in Education* 30(2), 127–146.
- Stewart, D.M. & Fritsch, E.J. (2011). School and Law Enforcement Efforts to Combat Cyberbullying. *Preventing School Failure*, 55(2), 79–87.
- Tanrıkulu, T., Kınay, H. ve Arıca O.T. (2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 38-47.

- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648.
- Veneziano L. ve Hooper J. (1997). A method for quantifying content validity of health-related questionnaires. *American Journal of Health Behavior*, 21(1),67-70.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375.
- Wong-Lo, M. & Bullock, L.M. (2011). Digital Aggression: Cyberworld Meets School Bullies. *Preventing School Failure*, 55(2), 64-70.
- Yurdugül, H. (2005). *Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği için Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması*. XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28–30 Eylül 2005, Denizli.

EXTENDED ABSTRACT

With the increase in availability of new Information and Communication Technologies, such as internet, social networking, smart phones, instant messaging etc., some individuals use them in negative or non ethical ways. One of these negative ways is to bully others via these technologies. This is a new method of peer bullying and named cyberbullying, internet bullying, cyber harassment or cyber stalking. Behaviors such as sending repetitive, offensive messages, sending repetitive threatening communications, making shameful talks over the internet, spreading personal information through emails or mobil phones, publishing websites that will cause harm or distributing nude pictures of another individual, are cyberbullying behaviors. Cyberbullying, which may result in physical, social or psychological problems on victims, is a serious problem all over the world. Cyberbullying has increased rapidly among youth, and educators and researchers are understandably concerned that this problem is growing faster than are educators' and parents' abilities to respond effectively (Bauman, 2010).

There were various types of cyberbullying studies both in Turkey and in the world. Some focused on describing cyberbullying, some focused on how it related to traditional bullying, some focused on gender differences in cyberbullying, and some focused on its negative effects on cyberbullying victims. There were few studies on how educators can prevent and intervene cyberbullying and its negative consequences at schools. Similarly, there is a need for prevention and intervention studies in Turkish schools. In addition, these types of studies can improve the awareness and readiness of educators against cyberbullying treat.

The aim of this study was developing the "Questionnaire for Cyberbullying Awareness at School" to determine the level of readiness of middle schools and high schools against cyberbullying treat. The model used in this research was "Survey Model". The target population of the study was middle and high school administrators and teachers.

The Survey developed in four stages as prescribed by Buyukozturk (2005). In the stage one, problem was identified. In the stage two, item pool was developed. In this process first, literature has reviewed. Second, expert reviews were taken from 18 experts from different universities. Third, colleague reviews were taken from 21 teachers who were teaching at middle and high schools. And finally, present surveys and questionnaires (Hinduja&Patchin, 2009;

Mishna et al., 2006) were examined. At the end of this stage, draft version of the questionnaire was finalized.

In the stage three, content and face validity was assured through expert review. 16 experts from five different universities, labeled each item as "acceptable or not acceptable". In addition, they could make suggestions for each item. After rater data was collected first, rater agreement rates calculated. When "acceptable or not acceptable" format used for expert opinion; the items with agreement rate between 90% and 100% can be used directly; the items with agreement rate between 70% and 80% can be used rewording based on experts' suggestions (Buyukozturk et al., 2010, 168). In this study, all agreement rates were found between 81.25% and 100%. Second, content validity rates (CVR) and content validity indexes (CVI) were calculated for the items and factors in the draft version of the questionnaire (Lawshe technique). The minimum value of CVR and CVI must be 0.49 ($\alpha=0.05$) for 16 raters (Veneziano ve Hooper, 1997). For this survey all CVRs for each items were found between 0.63 and 1.00; all CVIs for each factors were found between 0.83 and 0.98. These results are compromise with minimum value. Using agreement rates, CVR, and CVI, pilot version of the questionnaire was created which was composed of three main factors (recognition, prevention, intervention) and six sub factors (general overviews, school culture, curriculum and instruction, policy, technological deterrence, intervention) and 51 items.

In the stage four, pilot version of the survey was administered in 26 schools to School Administrators, IT Teachers, and Guidance and Counselling Teachers through e-mail and face to face interviews. This is the stage a pilot implementation was conducted to establish the reliability of the survey. After the data was reviewed, "Questionnaire for Cyberbullying Awareness at School" was finalized.

At the end of this study, a valid and reliable cyberbullying questionnaire for schools was reached. Quantitative data will collect from the questionnaire. Frequency, percentage and Chi-Square for categorical variables will use for data analysis. Each item and each factor will comment separately.

This questionnaire can be used as self assessment tool by schools to determine their readiness levels against cyberbullying treat, or to determine their cyberbullying awareness. Schools can evaluate themselves via "Questionnaire for Cyberbullying Awareness at School", and they can create or revise their cyberbullying prevention and intervention strategies or they can organize cyberbullying awareness activities to educate their staff such as teachers, students or families of students. It can also be used as a need assessment tool by education authorities before developing "cyberbullying training programs".